KELET-EURÓPAI NÉZŐ

Ha visszatekintünk az időben egy évtized távolságába, föllapozzuk irodalmi sajtónk tíz év előtti termékeit, hosszasabb tanulmányozás nélkül is szembetűnik, hogy örvendetesen megnőtt az érdeklődés a közeli vagy távolabbi szomszédságban élő, velünk egy társadalmi rendszert építő népek irodalma-kultúrája iránt. Sok tanulmányban, könyvben, cikkben olvashattunk történelmi fejlődésünk párhuzamairól, a rokon vonásokról, a múlt és a jelen sokrétű és termékeny kapcsolatairól. Bartók Béla óta azt is nemegyszer megfogalmazták szaktudósok és publicisták egyaránt, hogy amiképpen népzenénket nem érthetjük igazán a szomszéd népek zenéjének ismerete nélkül, úgy irodalmunkat vagy történelmünket sem. Szinte már divat lett hangoztatni a szomszédok megismerésének szükségességét. Az igények bejelentését azonban nem követte megfelelő tempóban az érdeklődés kielégítése, ismereteink a kelet-európai országok kultúrájáról esetlegesek, hézagosak.

A történettudomány és az irodalomtudomány egyre mélyebbre ásva tárja föl múltbeli kapcsolatainkat, mutat rá írók, gondolkodók, irodalmi és társadalmi jelenségek hasonló vonásaira, eszmék, művészeti stílusok csereforgalmára; paradox módon minél közelebb vagyunk a jelenhez, annál kevesebbet tudunk a kelet-európai országok kultúrájáról, elvétve kapunk híradást a jelen irodalmi életének zajlásáról, a legújabb és legérdekesebb művekről. A tudósítások tükör helyett tükörcserepek inkább, irodalombarát és -értő olvasó is nemegyszer idegenkedve forgatja a könyvesboltban szomszéd országok akár élvonalbeli írójának magyarul megjelent könyvét.

A kelet-európai országok természetes együttléte, a kapcsolatok szorosabbra fonódása folyamatos tájékozódást kíván meg az itt élő népek irodalmáról is, hogy találkozásaink ne csak ünnepi pillanatokba sűrűsödjenek, hanem részévé váljanak mindennapjainknak, ösztönzést kapjunk hazai eredményeinken-problémáinkon való töprengéseinkhez a hasonló örömökkel-gondokkal élő kelet-európai irodalmak életéből.

Rovatunkban a folyamatos kitekintést szeretnénk elősegíteni, rendszeresen kívánjuk tájékoztatni az olvasót a szomszédos szocialista országok irodalmáról. Természetesen nem törekedhetünk teljességre, inkább egy-egy metszetet akarunk adni. Igyekszünk figyelemmel kísérni az irodalmi folyóiratok legérdekesebb közleményeit, a legjelentősebb művészi teljesítményeket. Külön érdeklődéssel kísérjük majd az olyan kérdések körüli vitákat, amelyek hazai irodalmi életünkben is aktuálisak. És végül szeretnénk beszámolni a magyar vonatkozású publikációkról, az irodalmi sajtóban, a könyvkiadásban Magyarországról, kulturális-irodalmi életünkről napvilágot látó írásokról.

Csehszlovákia

Történelmi esszé Hurbanról. Idén a Népek Tavaszának 125. évfordulójára emlékezhettünk, nem kétséges, hogy 1848 eseményei döntő fordulatot jelentettek valamennyi kelet-közép-európai nép számára, a nemzeti ébredés fölfelé ívelő pályája ekkor jutott tetőpontjára. Olyan történelmi csomópont volt ez az év, ahová összesűrűsödtek a nemzeti mozgalmak ellentmondásai, ahonnan a jelenig is vezetnek szálak, nemegyszer máig kibogozatlanok. *Vladimír Mináč* évek óta lankadatlan szenve-

déllyel keresi a választ a szlovák 48 legizgalmasabb kérdéseire. Az elmúlt évben a *Slovenské Pohľadyban* öt folytatásban (8—12. szám) jelent meg történelmi esszéje a szlovák mozgalom egyik vezetőjéről Jozef Miloslav Hurban összegyűjtött vitái címmel.

A legellentmondásosabb alakot választotta 1848 szlovák szereplői közül. A Štúr tanítványaként színre lépő Hurban kezdetben a szegény falusi nép fölemelésének szószólója, egyik úttörője a szlovák irodalmi nyelv diadalra juttatásának. 1848 szeptemberében és decemberében ő vezeti Bécs szövetségeseként a magyar szabadságharc ellen támadó szlovák fölkeléseket; élete második felében egyre konzervatívabbá válik, megcsontosodott nézetei akadályozzák a szlovák szellemi élet továbbfejlődését, alakja árnyat vet a szlovák—magyar megbékélési kísérletekre is.

Mináč tárgyilagosan kíván közeledni hőséhez, mégsem a száz-egynéhány év távolából szemléli, hanem élő alakként, akinek nézeteivel vitatkozni kell. Beleéli magát Hurbannak és kortársainak helyzetébe, szuggesztív erővel idézi föl a szlovák mozgalom belső ellentmondásait. Keresi az érveket és az ellenérveket, nem a késői szemlélő mindentudásával, hanem a korabeli adottságok és erőviszonyok figyelembevételével. Kritizálni is így kritizál, a szlovák fegyveres akciókról ezt írja például: „Nem töltenek el bennünket határtalan büszkeséggel történelmünk objektív tényei, előítéletek — és mindenekelőtt nemzeti előítéletek nélkül kell szemlélnünk őket."

Új esszéjében azt az utat mutatja be a szlovák író, ahogyan Hurban és nemzedéktársai a reakció oldalán találják magukat, ahogyan szembekerül egymással érdekellentétei miatt a magyar és a szlovák nacionalizmus: „Mindegyik ugyanazt akarta, de magának, ezért szét kellett válnia útjuknak." Akkor érthetjük igazán, hogy milyen bonyolult ellentmondások szövevényében kellett 1848-ban cselekedniük a szlovák politikusoknak, ha látjuk, hányfelé kerestek legjobbjaik kiutat. Janko Kráľ, a költő, aki a magyar radikálisokkal rokonszenvez, népfölkelést szervez Hont megyében a földesurak ellen; a kollári szláv kölcsönösség eszmevilágában élő és az új szlovák irodalmi nyelvet elvető Launer István forradalmi röpirata Bécs ellen akarja mozgósítani az összes szláv népet; A Nép Barátja szlovák változatát szerkesztő Szeberinyi László és társai végig támogatják a magyar szabadságharcot, a szlovák nép döntő többsége pedig a honvédseregben harcol. Esszéjében nem kerüli az ellentmondásos kérdéseket a szlovák író, Hurban egyik legnagyobb tragédiáját éppen abban látja, hogy naiv és ködös elképzelései voltak a népről, hiszen megdöbbenten tapasztalta, hogy az nyíltan szimpatizál a magyar forradalommal.

Hurban életének három döntő dilemmája kerül Mináč vizsgálódásainak középpontjába. Az első: vitája Štúrral a társadalmi radikalizmus és a Bécshez való viszony kérdésében a szlovák mozgalom kibontakozása idején a 40-es években, amikor Hurban még következetesebben demokrata, mint mestere, és elvet minden próbálkozást az uralkodóház irányába is. A szlovák fegyveres fölkelések okai, kimenetele és tragédiája a második. A štúri nemzedék képviselői, akik a szlovák mikrokozmoszban a szegények egyenjogúsításáért emeltek szót, az európai politikai makrokozmoszban a haladásellenes erőkkel kerültek egy táborba. Mináč azt következteti az események logikájából, hogy kikerülhetetlen volt a tragikus szembekerülés. Szinte végzetszerűen vezetett az összeütközéshez, hogy az egyik oldalon nem vették tekintetbe a nemzetiségi jogokat, a másik oldalon pedig nem láttak túl saját nemzeti követeléseiken. Nem könnyű Hurbanról ítéletet alkotni, hiszen nem feledkezhetünk meg róla, hogy népe mit köszönhet neki. Oroszlánrésze volt a szlovák irodalmi nyelv elterjesztésében, az irodalmi élet megszervezésében. A szlovák nyelv önálló léte ma természetes, de a múlt század negyvenes éveinek elején korántsem volt az. Ezért lesz Mináč esszéjének harmadik alappillére a szlovák nyelvért folytatott viták és küzdelmek, győzedelmes harcok bemutatása. Ez biztosítja a helyét a szlovák író szerint az őrizendő hagyományok között. Ezt a hajlíthatatlan, konokságig makacs embert nem apologizálva állítja elénk az összegyűjtött vitáit bemutató esszé, hanem hús-vér emberként, erényeivel és hibáival. Olyan emberként, akinek nagyok voltak tévedései és érdemei egyaránt.

Petőfi-jubileum. Nagy költőnk születésének 150. évfordulója alkalmából Szlovákiában is alakult emlékbizottság az ünnepi megemlékezések szervezésére. Ennek elnöki tisztét a Nemzeti-díjas költő, *Andrej Plávka* tölti be. Az egyik legjelentősebb rendezvényt az elmúlt év novemberében tartották Besztercebányán a Szlovák Írószövetség, a pozsonyi Népművelési Intézet, valamint a Szlovák Tudományos Akadémia Szlovák Irodalmi és Világirodalmi Intézetének szervezésében. *Jan Poničán* költő „Janko Kráľ és Petőfi Sándor", *Emil Boleslav Lukáč* költő és műfordító Petőfi fordításáról, *Rudo Brtáň* irodalomtörténész pedig Petőfi diákéveiről tartott előadást. A *Slovenské Pohľady* januári számában Andrej Plávka és E. B. Lukáč méltatja a költő jelentőségét. A cikkek mellett Lukáč fordításában két verset is találunk: a Föltámadott a tengert és az Egy gondolat bánt engemet című. Plávka Petőfi világirodalmi nagyságáról ír, arról, hogy mit jelentett forradalmi költészete más népek és a szlovákok számára. Sorsa és művei szorosan kapcsolódnak a szlovák nép szabadságért vívott harcához is — írja. „És ha tudjuk, hogy szlovák szülőktől származik is, azt is tudjuk, hogy Kiskőröstől, születésének helyétől egészen a végzetes Segesvárig kizárólagosan a magyar néphez tartozott, amelyért élt, alkotott, harcolt és meghalt végezetül." Lukáč Petőfi aktualitásáról, költészetének nem halványuló értékeiről szól Petőfi él című cikkében. A cseh *Literární Měsíčník* áprilisi számában az idősebb nemzedék neves költőjének, *Vilém Závadá*nak olvashatjuk két Petőfi-fordítását, a cseh lírikus a Csárda romjai és a Mit csinálsz, mit varrogatsz ott? című verseket ültette át anyanyelvére.

Emil Boleslav Lukáč még selmecbányai diák korában szívta magába a magyar irodalom szeretetét, amelynek egész költői pályája során számos műfordítással adott kifejezést. Az utóbbi években Balassitól máig ívelő antológiát állított össze magyar versfordításaiból, már csak a kiadón múlik, hogy mikor kerülhet az olvasó kezébe. Hogy Lukáč nemcsak líránk klasszikusainak barátja, kiváló ismerője és tolmácsolója szlovákul, azt a *Nové Slovo* című kulturális-irodalompolitikai hetilap idei 13. számában közölt egész oldalas versösszeállítás bizonyítja, amelyet *Rudolf Chmel* válogatott az élő magyar költőktől fordított versekből. Jékely Zoltán, Nagy László, Garai Gábor, Kormos István, Weöres Sándor, Juhász Ferenc, Jánosy István, Csanádi Imre, Simon István, Pilinszky János egy-egy költeménye ad keresztmetszetet mai líránkról.

A *Cseh Írószövetség* havi folyóiratának, a Literární Měsíčníknek januári számában *Josef Rybak* főszerkesztő-helyettes ír a lap célkitűzéseiről, 1973-as terveiről. A véletlen úgy hozta, hogy az idei évben a klasszikus és a modern cseh irodalom számos alkotójáról lehet megemlékezni születése vagy halála évfordulója kapcsán. 120 éve született *Jaroslav Vrchlický*, a modern cseh költészet egyik jelentős előfutára, 15 éve halt meg *Petr Bezruč*, a nagy hatású bányászpoéma, a Sziléziai dalok költője és *Maria Pujmanová*, a cseh munkásosztály sorsának epikus ábrázolója. Kettős évforduló kapcsán idézhetik *Julius Fučik* emlékét, aki 1903-ban született, és idén szeptemberben lesz harminc éve, hogy áldozatául esett a német fasizmus rémuralmának. A XX. századi cseh szellemi élet egy másik jelentős, világszerte jól ismert alakjának, *Jaroslav Hašek*nek is két kerek évfordulója esik 1973-ra. A Svejk írója fél évszázada, 1923. január 3-án halt meg egy Lipnice nevű kelet-csehországi faluban. Annak az évnek áprilisában lett volna negyvenéves. A Literární Měsíčník januári számában *Ivan Olbracht*nak 1921-ben a *Rudé Právó*ban közölt, Hašekről szóló írását jelentették meg, a folyóirat áprilisi számában részleteket közöltek a január 25-én rendezett Hašek-emlékülés anyagából. A Cseh Írószövetség, a Cseh-szlovák Tudományos Akadémia Cseh Irodalmi és Világirodalmi Intézetének szervezésében rendezett konferencián hazai és külföldi kutatók elemezték a hašeki életmű egyes rétegeit, jelentőségét a cseh irodalomban, a Svejk idegen nyelvre fordításának problémáit. A szovjet, a lengyel, a román, a bolgár, az NDK-beli vendég mellett hazánkat *Sándor László*, az egykori sarlós, a cseh és a szlovák irodalom kérdései-

nek ismerője képviselte. A mintegy két éve megjelent legújabb sikeres Hašek-könyv szerzőjének, *Radko Pytlík*nek előadásából hoz hosszabb részletet a folyóirat, amelyben a Svejkről mint a hagyományos regényszerkezet fölbontására tett sajátos kísérletről olvashatunk. A konferencia egy másik fölszólalójának, *Alena Hájková*nak hozzászólásából a *Tvorba* című kultúrpolitikai hetilap 18. száma közöl részletet A hašeki humor tipikus vonásairól címmel.

K. CS.

Lengyelország

Külső szemlélő a kulturális lapok fejlécére pillantva is megállapíthatja, hogy a lengyel irodalmi és kulturális élet nem koncentrálódik csupán Varsóra. A lengyel főváros mellett Krakkóban is olyan rangos hetilapok jelennek meg, mint a *Życie Litereckie* (Irodalmi élet) vagy a *Tygodnik Powszechny* (Egyetemes Hetilap), míg a kulturális élet szempontjából talán második helyen álló Wrocław az igen rangos havilappal, az *Odrával* veszi ki részét az irodalom népszerűsítéséből. A Poznańban megjelenő havilap, a *Nurt* (Áramlat), inkább a szaktudományok felé hajló anyagoknak ad helyet — (így múlt évi számaiban tág teret szentelt szemiotikai problémáknak). Az 1970 decembere utáni politikai változások kedvező lehetőséget biztosítottak a kulturális sajtó számára is, hogy hétről hétre, hónapról hónapra gazdag tartalommal töltse meg orgánumait, helyet adjon társadalmi és kulturális problémákat boncolgató polémiáknak, több oldalról is megközelítve a felmerülő kérdéseket. Jelzi a változások súlyát az a tény is, hogy a decemberi események óta négy új lap alakult Lengyelországban. A népszerű hetilap — a *Literatura;* a fiatal írók havilapja — a *Nowy Wyraz* (Új Hang); a rendkívül rangos kritikai, elméleti fórum — a *Teksty* (Szövegek); és a mi Nagyvilágunknak megfelelő *Literatura na świecie.*

A *Literatura* népszerűvé válását az is segítette, hogy hasábjain hétről hétre olyan jelentős írók jelentkeznek, mint a *Hamu és gyémánt* című regény világhírű szerzője, Jerzy Andrzejewski vagy a lengyel irodalmi és társadalmi-politikai életben előkelő helyet betöltő Putrament. Andrzejewski *Napról napra* (Z dnia na dzień) című hetenként megjelenő jegyzeteiben a hazai és nemzetközi kulturális élet eseményeinek ürügyén „avatja be" olvasóit gondolataiba. A naplószerű jegyzeteknek ezek a személyes reflexiók adnak irodalmi rangot. Jerzy Putrament „Rapanuja" címmel önéletrajzi jellegű visszaemlékezéseit közli folytatásokban. Rövid útirajzai mellett különös érdeklődésre tarthat számot a 60-as évek politikai és kulturális életének feltárása, megvilágítása, mely hol élesebb, hol anekdotikusabb formában nem nélkülözi a kritikai megjegyzéseket sem.

Máris nagy a visszhangja *Krzysztof Kąkolewski* a *Literatura* májusi első számában elindított riportsorozatának, melynek a *Mi újság, uram?* (Co u pana słychać) köznapi címet adta a szerző. A téma azonban egyáltalán nem köznapi. „Elmegyek, megnézem közelről azokat, akiknek megközelítése egykor lehetetlen volt, mert egyenlő volt a halállal" — kezdi a riportot *Kąkolewski.* Az NSZK-ban tett látogatásairól számol be. Olyan emberekkel találkozott, akik ma nyugodt anyagi körülmények között, bizonyos társadalmi megbecsülésnek örvendve élnek a Szövetségi Köztársaságban, bár Hitler „parancsainak" készséges végrehajtói voltak a II. világháború idején. Kąkolewski az első riportban dr. Hans Fleischhacker professzorral való találkozását írja le, akit a háború után 115 ember brutális legyilkolásának vádjával állítottak bíróság elé, de akit az ügyész javaslatára fölmentettek. Fleischhacker udvariasan válaszol Kąkolewski dokumentumokkal „alátámasztott" kérdéseire, de feleleteit mindig a bírósági döntésre való hivatkozással zárja le: „Ami en-